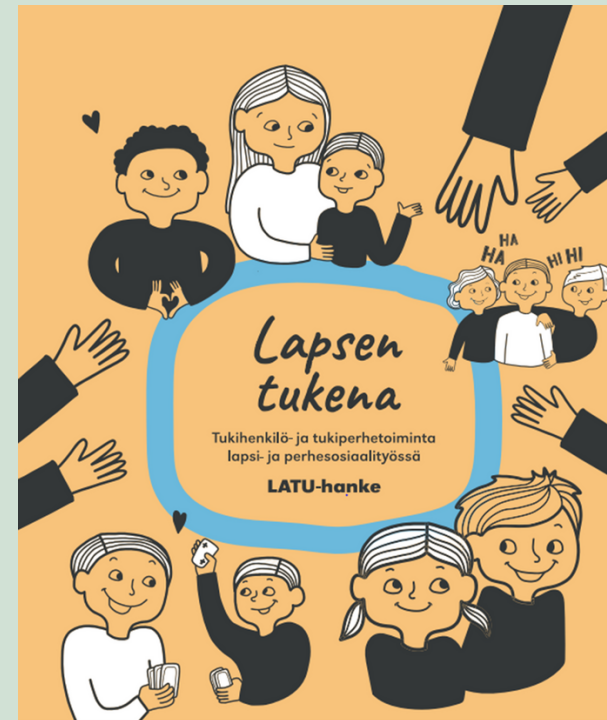

LAPSEN TUKENA - TUKIHENKILÖ- JA TUKIPERHETOIMINTA LAPSI- JA PERHESOSIAALITYÖSSÄ (LATU)

POLICY BRIEF

TAMMIKUU 2023

TUTKIMUSRYHMÄ JA YHTEISTYÖKUMPPANIT

Tutkimusryhmä:

dosentti Johanna Kiili (YTT), dosentti Kaisa Malinen (PsT), Sirpa Kannasoja (YTT), Tiina Lehto-Lundén (VTT), Johanna Moilanen (YTT), Anu-Riina Svenlin (YTT)

Hanketta rahoitti Sosiaali- ja terveysministeriö vuosina 2021-2022.

Yhteistyökumppanit:

- Jyväskylän kaupunki
- Tampereen kaupunki
- Keski-Pohjanmaan sosiaali- ja terveyspalvelukuntayhtymä Soite.
- Mannerheimin Lastensuojeluliiton Järvi-Suomen piiri
- Pelastakaa Lapset ry

LATU-HANKKEEN TUTKIMUSTULOKSIA TIIVISTETYSTI

LATU-HANKKEEN TUTKIMUSTULOKSET PERUSTUVAT HANKKEEN AIKANA JULKAISTUIHIN JA VIELÄ KESKENERÄISIIN TUTKIMUSJULKAISUIHIN. TULOKSISTA TIIVISTETYT SUOSITUKSET LÖYTYVÄT DOKUMENTIN LOPUSTA. SEURAA HANKKEEN JULKAISUJA VERKKOSIVUILLA: [HTTP://R.JYU.FI/LATUHANKE](http://r.jyu.fi/latuhanke)

TUKISUHDETOIMINNAN LAAJUUS JA PALVELUN SAATAVUUS

Ennen sosiaalihuoltolain voimaantuloa (2015) arvioitiin, että tukihenkilö- ja tukiperhetoimintaa käytetään lastensuojelun avohuollossa laajalti, mutta käyttömääristä ei ole ollut olemassa valtakunnallisesti koottua tilastotietoa. LATU-hankkeen valtakunnallisen kyselyn perusteella voidaan todeta, että toiminta koskettaa tuhansia lapsia ja nuoria, ja toimintaan jonottavien määrä on myös suuri. Kyselyyn vastanneiden kunnissa/kuntayhtymissä tukisuhdetoiminnan piirissä on 5630 lasta/nuorta ja tämän luvun perusteella laskettuna koko Suomessa tukisuhdetoiminnan piirissä on arviolta noin 12 780 lasta/nuorta.

Kyselyyn vastanneissa kunnissa/kuntayhtymissä tukisuhdepalvelua jonottaa lähes 2300 lasta/nuorta. Tukisuhteista on puutetta ja palvelua jonotetaan useissa kunnissa, vaikka kuntien välillä on myös selkeitä eroja. Tukisuhteita voi olla tarjolla riittävästi, niukasti tai liian vähän. Tukihenkilötoiminnassa keskimääräinen jonotusaika palvelun saamiselle on yleisimmin alle 3 kuukautta, mutta osassa kuntia palvelua joutuu odottamaan yli puoli vuotta. Tukiperhetoiminnassa jonot ovat pidempiä ja palvelua odotetaan keskimäärin yli vuoden ajan lähes joka kolmannessa kunnassa ja kuntayhtymässä. Osa lapsista (noin 6-12 %) jää kokonaan ilman tarvitsemaansa tukisuhdepalvelua.

TUKISUHDETOIMINNAN TAVOITTEET

Ammattilaiset määrittivät kyselyvastauksissaan **tukihenkilötoiminnan** yleisimmäksi tavoitteeksi lapsen tulevaisuuden mahdollisuuksien vahvistamisen, kuten esimerkiksi lapsen/nuoren “kaidalla polulla” pitämisen, nuoren oman tulevaisuuden vahvistamisen, itsenäistymisen tukemisen sekä syrjäytymisen ehkäisyn. Toiseksi yleisimmäksi tavoitteeksi lähes puolet vastaajista esitti lapsen sosiaalisten taitojen ja verkostojen vahvistamisen. Kolmanneksi yleisin tavoite oli uuden ja turvallisen aikuissuhteen mahdollistaminen. Tavoitteen keskiössä oli tarjota lapselle ihmissuhde luotettavaan ja välittävään aikuiseen. Turvalliselta aikuiselta lapsen toivottiin “saavan mallia” erilaisiin jokapäiväisen elämän tilanteisiin. **Tukiperhetoiminnan** yleisimmin mainittu tavoite oli vanhemman jaksamisen tukeminen, ja toiseksi yleisin uuden ja turvallisen aikuissuhteen mahdollistaminen. Kolmanneksi yleisimpänä tavoitteena mainittiin kodin ulkopuolisten aktiviteettien mahdollistaminen, jota kuvattiin vastauksissa lapsen arjen rikastuttamisena mahdollistamalla lapselle erityistä ja mielekästä tekemistä.

PALVELUIDEN JÄRJESTÄMINEN JA KIRJAVAT KÄYTÄNNÖT

Kyselyn perusteella tukisuhdetoimintaa järjestetään kunnissa monin tavoin. **Tukihenkilötoiminnan** järjestämisessä yleisin oli yhdistelmämalli, jossa toiminta järjestettiin osin omana palveluna ja osin ostopalveluna. Näin toimittiin puolessa kunnista tai kuntayhtymistä. Reilussa neljänneksessä kunnista tai kuntayhtymistä palvelu järjestettiin täysin omana palveluna ja vajaassa neljänneksessä täysin ostopalveluna. Yleisimmät mallit järjestää **tukiperhetoiminta** olivat joko järjestää palvelu täysin kunnan tai kuntayhtymän omana palveluna tai järjestää se osin kunnan tai kuntayhtymän omana toimintana ja osin ostopalveluna. Sen sijaan palvelun järjestäminen täysin ostopalveluna tai vastuukuntamallilla oli harvinaisempaa.

Yleisesti tukihenkilöt ja tukiperheet raportoivat toiminnastaan ammattilaisille kuukausittain tai vähintään joitakin kertoja vuodessa. Vaihtelua on tosin siinä, miten raportointia toteutetaan, miten sitä hyödynnetään tai kirjataanko tietoja johonkin. Raportoinnista esimerkiksi tehdään merkintä asiakastietoihin vain noin puolessa kunnista ja kuntayhtymistä. Palkkiot ja niiden erilaiset määräytymisperusteet sekä korvaussummat vaihtelevat myös merkittävästi kuntien välillä. Esimerkiksi tukihenkilöiden kuukausittaiset peruspalkkiot vaihtelevat 40-160 euron välillä ja tukiperheiden vuorokausi- tai päiväperustaiset peruspalkkiot vaihtelevat noin 25-65 euron välillä.

VAPAAEHTOINEN JA AMMATILLINEN TUKISUHDETOIMINTA

Valtakunnallisessa kyselyssä tarkasteltiin pääosin vapaaehtoisuuteen perustuvaa tukisuhdetoimintaa, mutta ammattilaisten näkemyksiä kysyttiin myös vapaaehtoisien ja ammatillisen tukisuhdetoiminnan välisistä eroista. Vastausten perusteella asiakasryhmien tarpeet määrittävät sitä, millaista tukisuhdepalvelua heille tarjotaan. Ammatillaiset tarjoavat vapaaehtoisuuteen perustuvaa tukisuhdetoimintaa lapsille, joiden elämässä olevat haasteet ovat rajatumpia, kun taas ammatilliseen tukisuhdetoimintaan ohjautuvat enemmän haasteita ja usein vaativia diagnooseja omaavat lapset. Vapaaehtoisuuteen perustuvassa tukisuhdetoiminnassa kuvattiin toimivan niin sanottuja tavallisia perheitä ja aikuisia eli maallikkotoimijoita. Ammatillisessa tukisuhdetoiminnassa edellytetään sosiaali- tai terveydenhuoltoalan koulutusta ja/tai kokemusta lapsista, joilla on erityisiä tarpeita. Vapaaehtoisuuteen perustuvan tukisuhdetoiminnan keskiössä nähtiin olevan lapsen kasvun ja kehityksen tukeminen sekä lapselta ja hänen perheeltään puuttuvan läheisverkoston vahvistaminen. Ammatillinen tukisuhdetoiminta kuvattiin puolestaan tavoitteellisena ja suunnitelmallisena toimintana, ja sille ominaiseksi nähtiin ammatillisuus esimerkiksi raportointivelvoitteiden ja verkostotyöskentelyn muodossa. Erityisesti ammatilliseen tukisuhdetoimintaan liittyvinä piirteinä mainittiin korkeammat korvaukset ja palkkiot sekä se, että palvelu toteutettiin usein ostopalveluna. Tukiperhetoiminnan osalta muutamassa vastauksessa mainittiin myös, että vapaaehtoisuuteen ja ammatillisuuteen perustuva tukiperhetoiminta eivät olennaisesti eroa toisistaan.

TUKISUHTEET, PALVELUTARPEET JA KUORMITTAVAT TEKIJÄT

Tukisuhdetoiminnassa mukana olevat lapset ja heidän perheensä käyttävät kyselyyn vastanneiden ammattilaisten arvion mukaan laajasti muitakin lapsi- ja perhepalveluita. Tämä tukee tulkintaa siitä, että tukisuhdetoiminta on interventiona kevyt. Sen ensisijainen tarkoitus on kannatella lasta ja perhettä. Muiden samanaikaisten palveluiden käyttäminen on ymmärrettävää, sillä lapsia, vanhempien ja perheitä kuormittavat monet tekijät, kuten vanhemman väsymys, lapsen ja vanhemman väliset vuorovaikutusongelmat, sosiaalisten verkostojen vähäisyys, lapsen tunne-elämän oireet, vanhemman psyykkinen sairaus ja vaikeus asettaa lapselle tarvittavia kasvatuksellisia rajoja.

Kyselytutkimuksen perusteella voidaan todeta, että moninaisiin kuormitustekijöihin vastaaminen näyttäytyy haasteena määritellä ja konkretisoida tukisuhdetoiminnalle asetettuja tavoitteita. Kyselyn vastauksissa tavoitteita on määritelty kovin abstrakteina, kuten syrjäytymisen ehkäisynä, ja osittain erisuuntaisina suhteessa lapsia ja perheitä yleensä kuormittaviin tekijöihin. Ammattilaiset muun muassa arvioivat vanhemman väsymyksen ja perheen vuorovaikutusongelmien kuormittavan perheitä, mutta esimerkiksi lapsen ja vanhemman suhteen vahvistamisen mainitsi toiminnan tavoitteeksi vain kaksi vastaajaa.

TUKISUHTEIDEN KOETTU LAATU JA VAIKUTUKSET

Kyselyssä ammattilaiset arvioivat tukisuhdetoiminnan tuovan lasten ja vanhempien elämään monia positiivisia vaikutuksia, kuten turvallisia aikuiskontakteja ja erilaisia aktiviteetteja. Vaikka käytössä ei ole systemaattista vaikuttavuusnäyttöä, ammattilaiset arvioivat tukisuhdetoiminnalla olevan monia myönteisiä vaikutuksia. Esimerkiksi lapsi saa turvallisia aikuissuhteita, itsetunto vahvistuu, lapsi rohkaistuu puhumaan omista asioistaan ja oppii käytännön taitoja. Myös vaikutuksia vanhempaan/vanhempiin tunnistettiin, toiminta muun muassa vahvistaa vanhemman/vanhempien jaksamista.

Usein toiminnan koettiin myös edistävän suunnitelmallista työskentelyä perheen kanssa sekä selkeyttävän perheen tuen tarvetta. Laadullisessa työskentelyssä ammattilaisten ja lasten kanssa nämä laadukkaan tukisuhteen elementit olivat läsnä, ja niiden lisäksi korostuvat erityisesti lapsen asemaan ja osallisuuden mahdollisuuksiin liittyvät seikat, joita avataan tarkemmin omana teemanaan (alla).

LASTEN ASEMA TUKISUHTEISSA

LATU-hankkeen ammattilaisille suunnatun valtakunnallisen kyselyn perusteella voidaan todeta, että lapset ja nuoret ovat harvoin aloitteellisia tukihenkilöä tai tukiperhettä haettaessa. Ammattilaisilla ei myöskään ole käytössä vain alaikäisille suunnattuja lomakkeita tai muita menetelmiä, joilla lasten ennakko-odotuksia ja näkemyksiä kerättäisiin systemaattisesti. Laadullisen aineiston perusteella voidaan todeta, että ammattilaiset tyytyvät usein kovin vähään siltä osin, että lasten näkemyksiä ei kartoiteta erityisen perusteellisesti eikä käytössä ole tiettyjä menetelmiä. Tukisuhdetoiminnan ammattilaiset toivat myös haastatteluissa esiin, että lasten osallisuus ja mielipiteen ilmaiseminen esimerkiksi seurantatapaamisissa on ollut ohutta ja yksisanaista tai lapsen ajatuksia ei ole kuultu käytännössä lainkaan. Lasten osallistuminen tukihenkilö- tai tukiperhetoimintaan voi toteutua hyvin aikuisjohtoisesti. Aikuiset (niin ammattilaiset, vanhemmat kuin vapaaehtoiset) voivat helposti ”tyytyä” lapsen ”kyllä/ei”-vastauksiin, kun tukisuhteiden laadusta keskustellaan. Lapset toisaalta korostavat, että osallistuminen ja omien ajatusten sanoittaminen on haastavaa monien aikuisten keskellä, esimerkiksi seurantatapaamisissa. Haastatteluissa ammattilaiset arvioivat hankkeen aikana kehitetyn TukiArviointi-materiaalin auttavan heitä lapsen huomioimisessa. Myös lomakkeiston pilotointiin osallistuneet lapset ja nuoret antoivat siitä hyvää palautetta.

Kyselyn perusteella ammattilaiset arvioivat lasten vaikuttavan etenkin tukihenkilötoiminnan sisältöihin vahvasti. Sen sijaan tukiperhetoiminnassa lapsilla on kyselyn tulosten perusteella vähemmän vaikuttamismahdollisuuksia. Tukihenkilösuhde myös päätetään tyypillisimmin lapsen aloitteesta, mutta tukiperhesuhde useammin vanhemman tai vanhempien tai tukiperheen aloitteesta. Tukihenkilötoiminnassa lapsi osallistuu seurantapalavereihin pääsääntöisesti aina, mutta tukiperhetoiminnassa harvemmin. Kyselyn perusteella tukihenkilötoiminta piirtyy enemmän lapsen tukipalveluksi, kun taas tukiperhetoiminta enemmän koko perheen palveluksi, jossa lapsen asema on näkymättömämpi. Tämä liittyy osaltaan siihen, että palvelun avulla tuetaan vahvemmin myös vanhempaa tai vanhempia kuin tukihenkilötoiminnassa.

Tukihenkilö- ja tukiperhetoiminnan piirissä olevilla lapsilla ei ole juurikaan kollektiivisen osallistumisen mahdollisuuksia. Hankkeen aikana järjestetyissä työpajoissa lapset pohtivat omia tukisuhteitaan ja keskustelivat niistä muiden lasten ja nuorten kanssa. Pajat tarjosivat foorumin kollektiiviselle toiminnalle ja palveluiden kehittämiselle, jota hankkeeseen osallistuneet lapset arvostivat. Samalla kokemus oli heille uniikki, sillä tukisuhdetoimintaa ei ole ollut tapana kehittää lasten kanssa yhdessä. Ammattilaisten tulisikin mahdollistaa lapsille ja nuorille myös kollektiivisen osallistumisen muotoja ja tukea lapsia tässä. Paitsi tukihenkilö- ja tukiperhetoiminnalla itsessään, myös yksilöllisellä ja kollektiivisella osallistumisella on tärkeä rooli lasten sosiaalisen kansalaisuuden rakentumisessa. Sosiaalinen kansalaisuus muotoutuu osana päivittäisiä toimintoja ja sosiaalisia suhteita, ”muiden kanssa elämisen” myötä.

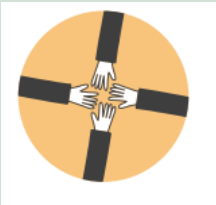
METODOLOGISIA HUOMIOITA LASTEN KANSSA TEHTÄVÄSTÄ TUTKIMUKSESTA

LATU-hankkeen aikana tarkasteltiin ja analysoitiin lasten ja tutkijoiden välisiä sukupolvisuhteita sekä lasten kanssa tehtävän tutkimuksen metodologisia ratkaisuja autoetnografista menetelmää hyödyntäen. Sosiaalihuollon tai lastensuojelun asiakkaina olevien lasten tutkimukseen osallistuminen ajatellaan usein haastavaksi heidän haavoittuvan asemansa vuoksi. Toisaalta lasten ja nuorten erityisyyden korostaminen saattaa kääntyä osallisuutta vastaan, jos lasten oletetaan automaattisesti tarvitsevan aikuisten apua ja tukea. Lapset ovat monissa arjen ympäristöissään riippuvaisia aikuisista. Tutkimusympäristöissä riippuvaisuus on vastavuoroisempaa ja sukupolvien välistä, sillä tutkijan riippuvaisuus lapsista (tutkittavista) on oleellinen osa tutkimusprosessia. Esimerkiksi sosiaalityön ammattilaisen on mahdollista toimia, vaikka lapset kieltäytyisivät yhteistyöstä. Tutkija on toisenlaisessa asemassa, sillä asetetut tutkimuskysymykset edellyttävät yhteistyötä lasten kanssa ja heidän tietoaan. Kollektiivinen, autoetnografinen tarkastelu auttoi LATU-tutkijoita muun muassa ymmärtämään, miksi lasten kohtaaminen on huomattavasti jännittävämpää kuin aikuisten tutkittavien kohtaaminen, vaikka tutkijoilla on vuosien kokemus lasten kanssa työskentelystä. Tutkijat ovat oleellisesti riippuvaisia lasten halukkuudesta osallistua tutkimukseen, ja samalla heillä on vastuu lasten hyvinvoinnista ja siitä, että lapset kokevat osallistumisensa mielekkäänä. Työpajakokemukset vahvistivat käsitystä siitä, miten tärkeää on tehdä tutkimusta lasten kanssa ja luottaa heihin. Toimintatutkimuksellista tutkimustoimintaa lasten kanssa arvioidaan usein empowerment-näkökulmasta. LATU-tutkimus tuo vahvasti esiin, miten voimauttavaa toimintatutkimus ja palveluiden yhteiskehittäminen on myös tutkijoille sekä mukana olleille ammattilaisille, ei vain lapsille.

TUKIARVIOINTI-MATERIAALI OSANA SEURANTATAPAAMISIA

TukiArviointi-lomakkeiston käyttö osana seurantapaamisia sai lapsilta, vapaaehtoisilta, huoltajilta ja ammattilaisilta pääosin myönteisen vastaanoton. Pilotoinnin jälkeen materiaalia hiottiin seurantapaamisista ja tutkittavilta kerätyn aineiston perusteella. Lomakkeiston ulkoasuun viimeisteli graafikko, mikä teki materiaaleista lapsiystävällisiä ja visuaalisesti houkuttelevia. Lomakkeistolla on kahtalainen tavoite. Ensinnäkin niiden avulla on mahdollista tarkastella tukisuhteen laatua ja arvioida tavoitteiden toteutumista asiakastasolla. Toiseksi seurannan ja arvioinnin tekeminen vuosittain lomakkeiden avulla kerryttää ammattilaisille seurantatietoa lasten ja perheiden tilanteista ja hyvinvoinnista sekä tukisuhdetoiminnan vaikutuksista. On toivottavaa, että lomakkeiden tuottamaa tietoa kootaan yhteen ja hyödynnetään systemaattisesti palveluiden kehittämisessä ja suunnittelussa. Lomakkeiden avulla on mahdollista saada kaikkien osapuolten näkemys kuuluviin sellaisissakin tilanteissa, joissa esimerkiksi resurssipulan vuoksi seurantapalaveria ei ole mahdollista järjestää. Lisäksi lomakkeiden käyttö tekee konkreettisesti tilaa lapsen näkemyksille ja mielipiteelle esimerkiksi seurantatapaamisissa.

Lomakkeiden rinnalle ja niihin perustuen kehitettiin myös lasten asemaa tukevaa ja huomioivaa materiaalia, joka auttaa ammattilaisia lasten kanssa työskenneltäessä (sarjakuva, kortit ja animaatio). Erityisesti lasten lomakkeiden kahteen kysymyspatteriin perustuvat kortit (Auttava tukisuhde ja Tukisuhhteessa tapahtuu -korttipakat) ovat saavuttaneet ammattilaisten kiinnostuksen ja niitä on tähän mennessä lähetetty eri puolille Suomea noin 1500 kappaletta.

LAPSEN TUKENA - TUKIHENKILÖ- JA TUKIPERHETOIMINTA LAPSI- JA
PERHESOSIAALITYÖSSÄ (LATU)

SUOSITUKSET
TUKIHENKILÖ- JA
TUKIPERHETOIMINTAAN

- Lapsen asemaan ja mahdollisuuksiin ilmaista näkemyksiään ja toiveitaan tukisuhdetta haettaessa, arvioitaessa ja päätettäessä, on syytä kiinnittää erityistä huomiota. Aikuisten tulisi vielä vahvemmin tukea lasten yksilöllistä ja kollektiivista osallistumista toiminnan kehittämiseen, suunnitteluun, toteutukseen ja arviointiin.
- Asiakastasoisia tavoitteita tulee tukisuhdetoiminnassa paitsi konkretisoida, myös asettaa eri osapuolten kanssa yhdessä sopien ja asiakasdokumentteihin järjestelmällisesti kirjaten. Näin on mahdollista seurata asiakastasoisten tavoitteiden toteutumista systemaattisesti, esimerkiksi osana vuosittaisia seurantatapaamisia. TukiArviointi-lomakkeisto ja muu hankkeessa tuotettu materiaali tarjoaa tähän hyvän välineen.
- Tukisuhdetoiminnassa mukana olevat lapset, nuoret ja heidän perheensä käyttävät laajasti lapsi- ja perhepalveluita. Tukisuhdetoiminnan tavoitteiden kirkastaminen auttaa hahmottamaan myös sitä, millaisia tavoitteita muilla lapsen, nuoren ja/tai perheen palveluilla on ja miten eri palvelut tukevat toisiaan.
- Tukihenkilö- ja tukiperhetoiminta on tärkeää tunnistaa erillisiksi palveluiksi, joilla on lähtökohtaisesti erilaiset tavoitteet. Tavoitteiden kirkastaminen auttaa hahmottamaan, onko tavoitteena tukea lasta/nuorta vai koko perhettä.
- Tukisuhdetoiminnan tavoitteita on syytä pohtia sisällöllisesti, sillä vapaaehtoisten toteuttama tukisuhdetoiminta ei ole ammatillista toimintaa eikä tukihenkilöiltä tai tukiperheiltä voi edellyttää ammatillista osaamista.
- Tukisuhdepalvelun tutkiminen toi esiin asiakaskirjaamisen haasteet eri kunnissa ja kuntayhtymissä, sekä palkkioiden ja korvaussummien erilaiset määräytymisperusteet. Hyvinvointialueilla on syytä kiinnittää huomiota asiakaskirjaamisiin, asiakastiedon dokumentointiin ja tilastointiin, jonka tulisi olla systemaattisesti toteutettua. Tällöin mahdollistuu myös tukisuhdepalveluiden vaikutusten seuranta. Lisäksi palkkioita on syytä tarkastella valtakunnallisesti, sillä kuntien väliset erot ovat huomattavia.
- Tukisuhdetoiminta hyötyisi kansallisesta, tutkimukseen pohjautuvasta kehittämisohjelmasta. Tarve toiminnan lähtökohtien ja tavoitteiden päivittämiselle ja yhteiselle valtakunnalliselle tarkastelulle on selkeästi olemassa.
- Tukihenkilöille ja tukiperheille suunnattuja koulutusmateriaaleja ja ohjeita on syytä kehittää, sillä tukisuhdetoiminnassa on suuria alueellisia eroja, mikä kertoo yhtenäisten rakenteiden ja ohjeiden puutteesta. Tämä tekee toiminnasta valtakunnallisesti vaikeasti arvioitavaa.